

La vida en un museu

L'arxiu d'August Panyella Gómez i Zeferina Amil Mengual

ipecc

Jordi Panyella Carbonell

August Panyella Gómez i Zeferina Amil Mengual foren les ànimes impulsores del Museu Etnològic de Barcelona (MEB), des de la seva creació oficial l'any 1949, fins a la seva jubilació l'any 1986. Tres anys més tard, moria Zeferina Amil i tretze anys després, al 1999, moria August Panyella. L'any 2009, després d'haver inventariat part de la biblioteca personal i d'haver publicat el llibre *Jo hi era! Reflexions, petites històries i sàtires a la Catalunya de final del segle XX⁽¹⁾*, que recollia petits escrits realitzats per August Panyella durant la dècada dels noranta, la família Panyella Amil decideix dipositar l'arxiu personal al Museu Etnològic de Barcelona.

Motivada per la bona relació amb la direcció del Museu, la família també impulsa un equip, que és qui va rebre la beca de l'IPEC, per inventariar aquest arxiu. Aquest article és un breu i no-exhaustiu itinerari per la tasca que ha desenvolupat aquest equip format per Jordi Panyella Carbonell (nét d'August i Zeferina), Marisa Azón Masoliver (cap de col·leccions i conservació del MEB), Núria Martí Aulló (antropòloga), i Ramona Violant Ribera (etnòloga i col·laboradora del MEB en les seves primeres fases).

Quan vam fer una primera catalogació del Arxiu Panyella Amil per començar l'estudi i la difusió d'aquest important

■ Part de l'equip posant fil a l'agulla (06/2010). GUSTAU MOLAS

llegat, es va desplegar davant nostre un extraordinari camp temàtic. Ens vam adonar que el volum de l'arxiu i la varietat temàtica ens obligaria a seleccionar i sistematitzar acuradament la feina. Val a dir que hem tingut resolta una bona part de la feina, gràcies a la metòdica i exhaustiva ordenació que ens ve d'origen. De les trenta-sis caixes ja classificades per temes i anys que componen aquest arxiu, en vam fer una relació dels continguts i vam decidir començar amb tres línies concretes: conferències, personatges i correspondència.

Un cop fet el preinventari, hem vist que hi destaquen dues vies força definides i marcades precisament per l'activitat científica d'August Panyella: correspondència, estudis, expedicions i reflexions; i la documentació generada per

Zeferina Amil: bàsicament correspondència privada, articles i cursos.

El Museu, el centre de la vida

El realitzador de cine i documental Jordi Orobitg és un col·laborador habitual del MEB en temes de cinema etnogràfic i producció audiovisual, i a més és un dels impulsors del Màster en Antropologia Visual que ofereix la Universitat de Barcelona. Fa uns anys em suggerí la possibilitat i la necessitat de fer un documental sobre l'August i la Zeferina. El fil conductor era el mateix que encapçala aquest paràgraf: el museu, el centre de la vida. Segons Orobitg, una de les peculiaritats de l'August i de la Zeferina fou que estructuraren la seva vida en base al Museu, que n'era el nucli. Aquesta idea és una de les que impulsa el treball d'inventari de l'arxiu personal, com a hipò-

tesi, i a continuació exposem algunes de les constatacions que ens condueixen a validar-la per ara. Conèixer-les pot ajudar-nos a entendre què significava un museu i, en concret, aquest museu per a l'August i la Zeferina.

El 30 de novembre de l'any 1950, August Panyella escriu al pare Enrique Heras una carta que diu el següent: «Ara s'estan preparant les oposicions a la plaça del Museu per a la Zeferina—auxiliar tècnic— i per a mi, per passar a la plantilla tenint el càrrec per oposició. Ja ha acabat el termini i aviat es faran, potser a prop de Nadal, —abans o després—. No es presenta ningú més. Una vegada fetes, ens casarem tot seguit. Ja l'avisaré». En ple franquisme, el règim no permetia a les dones casades accedir a places de funcionariat. D'aquí aquesta tàctica: primer la plaça, després el casori.

Un mes després de l'enterrament de l'August Panyella, vam celebrar una missa a l'església de Sant Medir, que encara estava a càrrec de mossèn Bigordà. En acabar s'apropà a tots els familiars i ens recordà una il·lustradora anècdota. Resulta que, en un dels seus sermons, mossèn Bigordà exposà a la parròquia que calia que les esglésies esdevinguessin laboratoris i no pas museus, espais dinàmics d'experimentació. En acabar, l'August se li acostà i li recriminà la metàfora: «D'on havia tret que els museus no són dinàmics?».

August Panyella ha publicat i conferenciat àmpliament sobre la museografia. El Dr. Lluís Calvo recull, al seu llibre *Historia de la Antropología en Cataluña*, una cita d'un text de Panyella en el qual reflexiona sobre etnologia i museus. El text es titula *El Museo Etnológico y Colonial de Barcelona* i diu el següent: «La Etnología es un estudio del hombre en polifacetismo cultural; para muchos, trata del hombre-comunidad, o sea, como ser social. Que la cultura, aunque sea de pueblos primitivos o exóticos, quepa en un museo es algo dudoso, pero debe te-

nerse en cuenta que los objetos que aquél contenga son documentación que a su vez necesita la explicación técnica correspondiente —como la necesitan las fotografías documentales de su archivo gráfico— y que hay datos etnológicos conservados en el Museo que no son de vitrina, sino de ficha o de libro de expedición y que llegan al público a través de las explicaciones, guías, mapas o publicaciones. Por ello es imprescindible la investigación y el estudio en los museos etnológicos»⁽²⁾.

Ja hem dit abans que el MEB fou inaugurat l'any 1949. Fins a l'any 1960 es denominà *Museo Etnológico y Colonial*, i el primer espai que ocupà fou l'antiga Escola del Mar del parc del Rosar de Montjuïc. Era un edifici petit que obligava a fer les exposicions al Palau de la Virreina, un espai més pensat per exposar-hi art que no pas exposicions etnogràfiques. La persistència i la projecció que adquiria el MEB conduïren les autoritats municipals a construir un nou edifici que s'inaugurà l'any 1973. Aquest fet és prou rellevant si es té en compte que és el primer edifici de nova planta construït a la ciutat, ja dissenyat per albergar-hi un museu.

August Panyella participà activament en el seu disseny arquitectònic i escollí el rusc d'abelles, que està conformat per múltiples hexàgons. L'hexàgon és una de les formes geomètriques més presents a la natura, i és considerada com la que més i millor aprofita l'espai. L'hexàgon el trobem al floc de neu, la partícula d'aigua. En el cas de l'espai expositiu del MEB, la intenció de la forma era «permetre observar cultures des de les diverses cares», com recorda l'etnòloga Ramona Violant.

El rigor

Quan era petit li vaig dir al meu avi August que Colom havia descobert Amèrica, i ell em va dir que no, que en tot cas havia descobert, o fet per primer cop, una ruta en vaixell de vela fins al que ara s'anomena Amèrica. Aquest interès per

la precisió conduïren August Panyella a dues coses: la primera fou apassionar-se pel pensament del filòsof Ludwig Wittgenstein; i la segona, buscar la precisió constant en les seves tasques. A l'arxiu hi hem trobat una article mecanografiat titulat *El papel en Nepal*. El text data del 12 de maig de 1965, i fou escrit a Montserrat. El cas és que, durant l'expedició que va fer el MEB l'any 1960 al Nepal, l'August Panyella i l'Eudald Serra van visitar un taller de fabricació manual de paper al poblat de Sunderjal, a vint quilòmetres de Kathmandu. De la contextualització històrica del paper que trobem a l'article, en destaca el següent fragment: «*Debe revisarse pues la tradicional afirmación, que también figuró en el Weltmuseum der Druckkunst de Maguncia, sobre el invento de la imprenta por Gutenberg, y considerar que el año 1446 es sólo el inicio de la impresión con caracteres móviles en Occidente*».

Antropologia cultural, el llibre

Un dels fruits d'aquesta primera fase de l'inventari de l'Arxiu personal Panyella Amil és la publicació del llibre *Antropología cultural i altres conferències*⁽³⁾, editat per Pol-len edicions dins de la col·lecció L'Observatori. Aquest llibre és una reproducció en format facsimil de tres conferències que, amb aquest mateix títol, August Panyella impartí l'any 1962 al *Seminario de Estudios de Arte y Arqueología de la Universidad de Valladolid*. L'antropòloga Núria Martí, que signa la «Introducció» a *Antropología cultural* escriu que «aquestes tres conferències ens parlen, en un moment de repensament de la disciplina a escala internacional, de la manera com l'antropòleg que estudia les unitats bàsiques de l'anàlisi antropològica ha d'interactuar amb la realitat: l'home i la cultura». Més endavant, a la mateixa introducció, Núria Martí escriu que: «En plena crisi de l'objecte d'estudi i en una època marcada per la descolonització europea de gran part dels territoris africans i asiàtics, el que interessa estudiar ara és la transformació social i el conflicte en

■ August Panyella Gómez a Guinea (1948). ARXIU DEL MUSEU D'ETNOLOGIA DE BARCELONA

■ Zeferina Amil Mengual descarregant caixes d'una de les expedicions (s/d). ARXIU DEL MUSEU D'ETNOLOGIA DE BARCELONA

el canvi. L'objecte d'estudi ja no és pas allò que és exòtic i que es conserva i sobreviu, sinó allò que canvia, el procés de transformació social, i la modernitat com a nou convidat a la diversitat».

El llibre es complementa amb un capítol fruit de l'inventari —inacabat— de les conferències que oferia August Panyella, entre els anys 1945 i 1989 (per a una segona fase queden les conferències dels anys 90). Amb el títol genèric de *Conferències*, dues capses contenen 168 documents (la primera) i 172 (la segona), que corresponen a conferències, parlaments d'inauguració d'exposicions, presentacions de llibres, visites guiades al MEB, o col·laboracions en mitjans de comunicació. L'etnòloga Ramona Violant, qui signa el capítol *August Panyella Gómez, conferenciant* diu: «El temari de tots aquests documents és molt ampli i variat i posa de manifest l'interès de l'antropòleg August Panyella per molts diversos aspectes de la cultura, no únicament pels propis de la seva especialitat professional». La faceta de conferenciant, quasi sempre vinculada al MEB, va contribuir molt positivament a la consolidació dels estudis etnològics a tot Espanya.

L'equip continuarà treballant. Creiem que l'estudi d'aquest inventari ens pot ajudar a entendre com s'ha fet l'antropologia en una gran part del segle xx al nostre país, amb totes les dificultats i limitacions que el context determinava. ■

NOTES

- (1) **Panyella, August.** *Jo hi era! Reflexions, petites històries i sàtires a la Catalunya de finals de segle xx.* Barcelona: Editat per la família, 2000.
- (2) **Calvo Calvo, Luís.** *Historia de la Antropología en Cataluña.* Madrid: CSIC, 1997.
- (3) **Panyella, A.** *Antropología cultural i altres conferències.* Barcelona: Pol·len edicions, 2011.
- (*) *Nota de l'autor:* article elaborat amb la col·laboració de Marisa Azón Masoliver, Núria Martí Aulló i Ramona Violant Ribera.